

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Гроза Д.В.

студентка,

Науковий керівник: Пижова М.О.

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут управління і права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РОЗВИТОК СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В УКРАЇНІ

У сучасній національній правовій системі найбільш вагомим та поширеним джерелом права є нормативно-правовий акт. Водночас, дедалі більше зростає значущість міжнародно-правових договорів, рішень Верховного Суду та судових прецедентів.

Судовим прецедентом вважається рішення суду по конкретній справі, яке є обов'язковим під час вирішення аналогічних справ. При цьому, судовий прецедент – це не є усталена судова практика, його слід від неї відрізняти. У юридичній літературі усталену судову практику розуміють як правове положення, тобто твердження юридичного характеру, які конкретизують норми права та закріплені в сукупності судових актів з певної категорії справ як результат багаторазового одноманітного їх вирішення судами [7]. Маємо відзначити, що судова практика є сукупністю рішень судів з конкретного правового питання, а судовий прецедент – це одиничний акт суду.

В основу доктрини судового прецеденту покладено принцип *stare decisis* (у перекладі з лат. «стояти на вирішеному»), що походить від латинського вислову «*stare decisis et non quieta movere*» – «триматися прецедентів і не порушувати встановленого». За цим принципом суди не можуть переглядати прецеденти за своїм розсудом, а мають дотримуватися правила, встановленого при розгляді попередньої аналогічної справи («принцип підкореності») або враховувати це

правило, якщо його аргументація є досить переконливою («принцип переконливості»). Дотримання принципу *stare decisis* спрямовано на забезпечення високого ступеня єдності та сталості судової практики, що розглядається в контексті дотримання справедливості та рівного ставлення до всіх осіб в однакових ситуаціях [3].

О.В. Петришин зазначає, що в основу судового прецеденту становить мотивувальна частина судового рішення, де міститься «*ratio decidendi*» (з лат. – вирішальний довід, аргумент, підстава для вирішення), що являє собою принцип, ідею, правову позицію, покладену в основу вирішення справи. Відповідно прецедентне (нормативне) значення має не все судове рішення, а лише та його частина, в якій обґрунтовується відповідь на питання, що постало перед судом. Саме ця частина судового рішення містить нове правило поведінки (норму прецедентного права) та становить судовий стандарт–пояснення, чому саме так було вирішено конкретну справу, якого в подальшому слід додержуватися при вирішенні наступних аналогічних справ [3].

Наприклад, у справі «Данкевич проти України» (2003) заявник скаржився на порушення низки статей 3, 8, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що передбачають: право кожного не піддаватися катуванню або нелюдському чи такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; право на повагу до його приватного і сімейного життя, житла і до таємниці кореспонденції; право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи. У скарзі заявник зазначив, що він був засуджений до смертної кари та перебував під вартою у «камері смертників» в очікуванні виконання вироку. До нього не застосовувався фізичний чи психічний примус, проте умови очікування вироку були нестерпними з психологічної та матеріальної точки зору, а саме: без належної медичної допомоги, заявник скаржився на те, що йому було дозволено отримувати посилку з продуктами і предметами першої потреби лише один раз на два місяці, а також стверджував, що у нього не було жодного ефективного засобу правового захисту в розумінні статті 13

Конвенції стосовно умов тримання його під вартою чи втручання в його кореспонденцію.

ЄСПЛ дійшов до висновку про те, що відсутність будь-якого наміру з боку держави принизити чи зневажити заявника не може бути вирішальною підставою для виключення висновку про порушення нею ряду статей ст. 3, 8, 13 Конвенції. На думку Суду, умови тримання під вартою, які заявник мусив терпіти, завдавали йому великого психічного страждання, погіршення здоров'я без належної медичної допомоги і принижували його людську гідність. Принцип, викладений у цьому рішенні («ratio decidendi»), тобто можливість визнати порушенням статей 3, 8, 13 Конвенції дії, які не мали прямого наміру принизити чи зневажити особу, але фактично призвели до такого результату, суд поклав в основу вирішення аналогічних справ проти України [2].

На сьогоднішній день зростає роль судового прецеденту в судовій практиці. Важливою є, ратифікована у 1997 році, Конвенція про захист прав та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, яка сприяла утвердженню Європейських стандартів прав людини у правозастосуванні. Це знайшло своє відбиття у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року. Так, у його преамбулі зазначено, що він регулює відносини, які виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [1]. Отже, це дає підстави вважати, що судовий прецедент став джерелом права для судів України.

Але чи готова наша держава до англо-американського типу правової системи, в той час як Україна належить до романо-германської правової системи? Порівнюючи англо-американську і континентальну правові системи, К. Цвайгерт і Х. Кьотц відзначають, що на континенті прагнуть створити правову систему

без прогалин, у США і Англії для юристів орієнтирами служать судові рішення. На континенті відчують радість від наукової систематизації, у США і Англії царює глибокий скепсис щодо будь-яким узагальнень, що висушує душу. На континенті оперують поняттями, які починають часто жити власним життям, що таїть у собі небезпеку для тих, хто застосовує. А в Англії і США всьому цьому віддають перевагу наочні уявлення про предмет і т.д. [4].

Також окремі науковці заперечують існування в Україні прецедентної системи права, хоч і не виключають такої можливості. При цьому звертають увагу на те, що Україна ще не готова до визнання прецедентної системи права, оскільки для цього потрібен певний рівень довіри до суду, якого бракує українцям. Але до цього треба прагнути (Л. Бардаченко) [5].

Прихильники концепції судового прецеденту звертають увагу на те, що застосування прецеденту в правовій діяльності нашої країни є нагальною потребою, для реалізації якої створені як правові, так і політичні передумови (І. Нікітчук) [6].

На нашу думку, прецедент має утверджуватися в Україні, але поступово, щоб українська система правосуддя не зазнала кризи. Насамперед, повинна бути створена та впорядкована база прецедентних рішень, вироблена чітка структура застосування судового прецеденту, закріплення його статусу в законодавстві. Судовий прецедент є необхідним нововведенням, адже він прискорить хід винесення справедливих рішень, створить цілісну та ефективну судову систему, зміцнить сутність судової гілки влади. Бо, Україна є пострадянською державою, яка має недосконалу правову систему, і це позначається на неякісній системі нормативно-правових актів, а саме: прогалин та колізій. Прецедент може частково вирішити ці проблеми. Тому для забезпечення справедливості та якості розгляду справ, судовий прецедент послугує суддям вірним помічником.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.#o2>

2. Справа «Данкевич проти України» (Заява № № 40679/98) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/m/str_170

3. Петришин О.В. Загальна теорія держави та права / О.В. Петришин. – Харків: Право, 2020. – С. 121–122.

4. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права / К. Цвайгерт, Х. Хьоц., 1998. – 110 с.

5. Бардаченко Л. Перспективи проведення судової реформи / Л. Бардаченко. // Правовий тиждень. – 2009. – С. 12–15.

6. Нікітчук І. Прецедент у цивільно-правових відносинах України. // Юридичний журнал. – 2004. – С. 11–12.

7. Реутов В.П. Юридическая практика и развитие законодательства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук / Реутов В.П. – Свердловск, 2001. – 21 с.

Зінсу О.І.

аспірантка відділу докторантури та ад'юнктури,

Національна академія внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6203>

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Домашнє насильство – це складне соціальне явище та протизаконне діяння. Сучасна глобальна ситуація свідчить, що домашнє (сімейне/подружнє/побутове) насильство є одним із найбільш систематичних, широко розповсюджених порушень прав людини й громадянина та може приймати різні форми: вербальне, емоційне, психологічне, фізичне, сексуальне, економічне. Вплив домашнього насильства на учасників конфлікту має негативні наслідки для фізичного, сексуального та психічного здоров'я; також несе значні соціальні витрати й, зрештою, стає тягарем для суспільних та державних інтересів, ставлячи під загрозу принципи демократії, гуманізму. Що своєю чергою спонукало міжнародне товариство до прийняття та запровадження в суспільне буття низку